

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора, професора кафедри цивільного права

Навчально-наукового інституту права Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

ОТРАДНОВОЇ ОЛЕСІ ОЛЕКСАНДРІВНИ

на дисертаційну роботу

ГЛУЩЕНКО ІННИ ВОЛОДИМИРІВНИ

на тему «ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЛОЛІТНІМИ ТА

НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дослідження.

Проблематика зобов'язань із заподіяння шкоди (деліктних зобов'язань) як була актуальною за часів Стародавнього Риму, так і залишається актуальною в умовах сьогодення. Випадки навмисного або необережного заподіяння позадоговірної шкоди трапляються щоденно, і серед них доволі частими подіями є саме заподіяння шкоди малолітніми та неповнолітніми особами. Даний делікт протягом вже тривалого часу відноситься до особливих (спеціальних) деліктів за критерієм особливості суб'єктів заподіяння шкоди. Адже малолітні та неповнолітні особи у цивільному праві мають спеціальний статус в силу своїх вікових та психологічних особливостей.

Зазначена тематика наукових досліджень не є новою, однак на сучасному етапі вона набуває нової актуальності з огляду на сукупність суспільних та правових чинників. По-перше, на сьогодні має місце суттєва трансформація соціального середовища, у якому виховуються діти. Так, відбувається значна «цифровізація» їхнього життя: перебування у соціальних мережах, на онлайн-платформах, застосування месенджерів для спілкування, поширення комп'ютерних ігор тощо, що впливає на появу нових форм протиправного

заподіяння шкоди (кібербулінг, незаконне використання персональних даних тощо). До того четвертий рік збройної агресії російської федерації проти України серйозно відображається на психологічному стані малолітніх та неповнолітніх, часто підштовхуючи їх до заподіяння майнової та моральної шкоди іншим особам.

Також Європейська інтеграція України впливає на необхідність гармонізації українського законодавства із стандартами ЄС та Ради Європи. І тут виникає необхідність переосмислення традиційних підходів до відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб, беручи до уваги дотримання балансу принципу справедливості та захисту прав потерпілого та принципу дотримання найкращих інтересів дитини.

З огляду на викладене, наукове дослідження теми цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну малолітніми та неповнолітніми особами є актуальним та необхідним.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження Глушенко Інни Володимирівни є науково обґрунтованими, адже в роботі комплексно опрацьовано достатньо широкий спектр проблем, пов'язаних із цивільно-правовою відповідальністю малолітніх та неповнолітніх осіб, суб'єктного складу таких зобов'язань, проблем законодавчого регулювання та правозастосовчої практики.

Авторкою правильно та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і завдання дослідження. Так, авторка визначила як мету дисертаційного дослідження формування нових теоретичних положень щодо відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами, та вироблення на цій основі пропозицій, спрямованих на розвиток цивільного права та вдосконалення чинного законодавства України.

Відповідно до поставленої мети дисертантка встановила завдання наукового дослідження:

- розкрити поняття та систему деліктних зобов'язань у цивільному праві України;

- охарактеризувати суб'єктний склад у зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами;

- визначити відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами як міру цивільно-правової відповідальності;

- охарактеризувати підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами;

- виявити та охарактеризувати проблемні моменти виконання зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої малолітніми та 17

неповнолітніми особами як способу реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків;

- обґрунтувати шляхи гармонізації законодавства у сфері деліктної відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб до стандартів Європейського Союзу;

- розробити теоретичні пропозиції та практичні рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства у сфері деліктних відносин малолітніх та неповнолітніх осіб.

Авторці вдалося досягнути поставленої мети. Ознайомлення зі змістом дисертації Глущенко І.В. дає підстави для таких висновків.

Дисертантка виявила належний рівень знань літератури у сфері деліктного права, нормативно-правового матеріалу, судової та іншої правозастосовної практики, у змісті дослідження знайшло відображення ряд дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх вирішенню. Авторкою застосовано різноманітні методи наукового висвітлення досліджуваних проблем, проведено аналіз практики Європейського суду з прав людини, зроблена критична оцінка положень чинного законодавства України.

Мета, завдання і предмет дослідження зумовили *структуру цієї роботи*. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних

джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 201 сторінку, з них основного тексту – 158 сторінок. Список використаних джерел складається зі 197 найменувань та міститься на 22 сторінках

У першому розділі авторка досліджує загальнотеоретичні проблеми деліктних зобов'язань за участю малолітніх та неповнолітніх осіб, зокрема особливості суб'єктного складу таких зобов'язань. Розділ другий присвячений аналізу підстав та умов виникнення зобов'язання із заподіяння шкоди малолітніми та неповнолітніми особами та підстав звільнення від обов'язку відшкодування шкоди. У третьому розділі аналізуються питання виконання зобов'язання із заподіяння шкоди малолітніми та неповнолітніми особами, а також вплив практики ЄСПЛ на вітчизняну судову практику.

Запропонована структура роботи не позбавлена певних недоліків. Так, назва Розділу 2 є майже компіляцією назв підрозділів 2.1 та 2.2. Підрозділ 3.2 роботи має назву «Гармонізація законодавства у сфері деліктної відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб до стандартів Європейського Союзу», хоча у тексті підрозділу йдеться про застосування стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини.

Разом з тим, в цілому робота є доволі структурованою, що надало авторці можливість розкрити тему дослідження та досягти його мети та результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у тому, що дисертаційне дослідження є кваліфікаційною науковою працею, у якій проведено дослідження сучасного стану законодавства, правової доктрини та судової практики у сфері відшкодування шкоди, заподіяної малолітніми та неповнолітніми особами.

Ряд положень роботи є слушними та заслуговують на підтримку.

Так, можна погодитися із пропозицією авторки, висловленої вперше, що усиновлювачі, опікуни та піклувальники, у тому числі прийомні батьки, у яких малолітня чи/та неповнолітня особа перебувала тривалий час на вихованні, зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану цими особами протягом трьох років

після скасування усиновлення (опіки чи піклування) або усунення їх від виконання функцій опікуна чи піклувальника, у випадках недоведення, що шкода не є наслідком невиконання ними батьківських обов'язків (с. 18 – 19). Єдине, що потребує уточнення, це розуміння поняття «тривалий час». Хотілось би почути думку авторки, який саме час перебування дитини на вихованні можна вважати тривалим.

Обґрунтованою є позиція дисертантки щодо відсутності науково-обґрунтованих підстав для зниження віку деліктоздатності фізичної особи (до 7 або 10 років). Авторка вірно зазначає, що і за існуючих норм початку деліктоздатності з 14 років, як правило, форма зовнішнього волевиявлення малолітньої та/чи неповнолітньої особи зазвичай не відповідає їх внутрішній волі, з огляду на помилку в сприйнятті реальних загроз, а також в очікуванні певних реальних наслідків. Тим більше такий розрив прослідковуватиметься у разі зниження віку деліктоздатності (с. 67 – 69).

Цікавим є дослідження мотиву та мети скоєння малолітніми та неповнолітніми особами деліктного правопорушення (с. 19 – 20 та далі у розділах роботи). Вірним є твердження, що малолітні та неповнолітні особи, завдаючи шкоду, не усвідомлюють, або не до кінця усвідомлюють мету та мотив. Цікаво у даному контексті послухати думку автора щодо того, чи можна тоді говорити про вину малолітньої та неповнолітньої особи, адже вина передбачає аспекти усвідомлення та волі.

Можна погодитися із висловленою думкою, що у зобов'язаннях із заподіяння шкоди малолітніми та неповнолітніми особами, у переважній більшості випадків застосовується саме компенсація заподіяної шкоди, навіть тоді, коли відшкодування шкоди в натурі є можливим.

Слушним є проведене авторкою дослідження та зроблені висновки щодо різних за характером обов'язків батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників малолітньої та неповнолітньої особи та закладів освіти, охорони здоров'я, де такі особи перебувають тимчасово.

Наукові положення, які винесені на захист, за змістом відповідають зазначеним в дисертації рівням наукової новизни (уперше, удосконалено, дістало подальшого розвитку), а їх зміст та вся дисертація в цілому відповідають рівню дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Особистий внесок здобувачки. Теоретичні положення і розробки проведеного дослідження, зокрема ті, які характеризують його наукову новизну, отримані здобувачкою особисто.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у подальшій розробці вчення про делікти в цивільному праві України, зокрема про спеціальний делікт – відшкодування шкоди, заподіяної малолітніми та неповнолітніми особами. Основні положення роботи можуть бути корисними при підготовці підручників і навчальних посібників для студентів юридичних ЗВО і факультетів/інститутів, а також при викладанні курсів «Цивільне право України», «Недоговірні зобов'язання в Цивільному праві України».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використанні у: науково-дослідних цілях – для подальшого дослідження теоретико-правових та прикладних проблем цивільно-правових деліктів; правотворчій діяльності – під час розробки та прийняття нормативних актів, спрямованих на забезпечення ефективного правового регулювання деліктних зобов'язань, зокрема у проєкті нового Цивільного кодексу України; правозастосуванні – для оптимізації та підвищення рівня уніфікації судової практики у сфері відшкодування шкоди, заподіяної малолітніми та неповнолітніми особами.

Повнота викладу результатів дослідження у публікаціях. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в іноземному виданні, тези доповідей на 3 наукових конференціях.

Прикладний характер проведеного дисетраційного дослідження підтверджується відповідними довідками та актами про впровадження.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Глущенко І.В. на тему «Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами» не містить порушень правил академічної доброчесності.

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації. Разом з тим дисертація не позбавлена певних дискусійних моментів, окремі проблеми теми не знайшли відповідного рішення й обґрунтування, деякі з них залишилися без уваги автора, не з усіма дисертаційними положеннями беззастережно можна погодитися.

1. Спірним є твердження авторки, що справедлива сатисфакція є особливою формою цивільно-правової відповідальності (с. 19 та підрозділ 3.2). Справедлива сатисфакція в розумінні ст. 41 Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ є поняттям ширшим за поняття цивільно-правової відповідальності. Як правильно зазначає дисертантка (с. 28), притягнення правопорушника до будь-якого з видів цивільно-правової відповідальності спричиняє виникнення в нього нового майнового обов'язку. Тобто цивільно-правова відповідальність завжди пов'язана із майновими втратами порушника. Тоді як справедлива сатисфакція може виражатися і у інших, немайнових формах. Зокрема саме по собі визнання порушення права може визнаватися ЄСПЛ як справедлива сатисфакція.

2. Спірною є пропозиція змін до законодавства (с. 20, с. 78-79), що «У випадку неплатоспроможності батьків (усиновлювачів) або опікуна чи іншої фізичної особи, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, суд на власний розсуд має право розпорядитися частиною майна малолітнього, яке є у його власності, для покриття завданих збитків». По-перше, така дискреція у діях суду є небезпечною та не відповідатиме найкращим інтересам дитини. Тут як мінімум необхідна згода батьків (усиновлювачів), опікунів або органу опіки і піклування. По-друге, не зрозуміло, про яку частину майна йдеться, і що робити, якщо майно малолітнього становить неділимий об'єкт, із якого не можна виділити частку.

3. Недосконалою вбачається пропозиція дисертантки визначити деліктну відповідальність малолітніх та неповнолітніх осіб як «обов'язок малолітньої та неповнолітньої особи – правопорушника, забезпечений державним примусом, відновити порушений, внаслідок завдання шкоди, майновий стан потерпілого або компенсувати йому витрати за рахунок власного майна» (с. 86). Таке визначення можна застосувати до неповнолітніх осіб, однак малолітні особи самостійно обов'язок компенсувати шкоди не несуть.

4. Авторка багато пише про зловживання батьківськими правами, однак хотілось би почути її думку, яким чином це розкриває тему дослідження.

5. Деякі твердження авторки не відповідають сучасному стану речей та змісту роботи. Так, на с. 117 роботи дисертантка пише про основне завдання суду – творити право, що не властиво цивільно-правовій доктрині континентальної правової сім'ї. На с. 123 авторка робить відсилку на п. 4.5 роботи, якого в роботі не існує. На с. 94 авторка пише, що «До недавнього часу деліктоздатність осіб у Цивільному та Кримінальному кодексах нашої держави встановлювалася у різних вікових категоріях по різному». Чинний Цивільний кодекс України, який урівняв вік кримінальної та цивільної деліктоздатності, набув чинності 22 роки тому наврядчи застосовуваним є термін «до недавнього часу»

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження І.В. Глущенко та не применшують належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність

Загальний висновок по дисертації. Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові, самостійні, науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретних задач.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином були відображені у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації основних положень дисертаційних досліджень у професійних виданнях.

Враховуючи наведене, можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених авторкою у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій. З огляду на викладене, дисертаційна робота Глущенко Інни Володимирівни є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни.

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що дисертація Глущенко Інни Володимирівни «Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Глущенко Інна Володимирівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

**Офіційний опонент,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

О. О. Отрадна

Підпис засвідчую
Вчений секретар НАУ
КАРАУЛЬНА Н.В.
24.01.2024

